

A történettudományi könyvtári gyűjtemények néhány paradoxona

E sorok szerzője jó néhány évvel ezelőtt rövid cikket írt a gyermek- és ifjúsági olvasás, olvasásra nevelés paradoxonairól. Kiváló szakemberek, szakírók, esszéisták, vitakozni vágyó és tudó értők nyomán, az ő érvelésüket folytatva vagy plagizálva szólt arról a tenger ellentmondásról, ellentétről – vagyis paradoxonokról –, amelyek a fenti téma kapcsán felmerülnek, felmerülhetnek. Joggal hiheti hát e mostani cikk címét látva az olvasó, hogy a szerző beleszeretett saját témájába, és most már ott is paradoxonokat vél látni, ahol azoknak nyomuk sincs. Bizonytalán igazuk van az így vélekedőknek. Mert hisz’...

Mert hisz’ mi baj lehet, micsodás paradoxon ott, ahol a könyvtár készen kapja az *Új Könyvektől* nem csak az adott mű címléírását (bibliográfiai leírását), benne, rajta az ETO-számokat, a tárgyszavakat, valamint, mindenkor teljes egyértelműséggel azt is, hol helyezendő el az adott dokumentum a könyvtár polcain. (Meg kell jegyezmem, hogy itt és a továbbiakban könyvtáron közművelődési könyvtárat értek. E cikkben, ha könyvtárról esik szó, kis- és nagyvárosi, megyei és a főváros esetében kerületi könyvtárak értendők. Paradoxonok nyilván tetten érhetők nagy, országos könyvtárak esetében is, ám az egészen más terrénun, e cikk nem érintheti őket.)

Minden a legnagyobb rendben. Illetve akadhatnak kisebb-nagyobb hibák, félreértések, bakik, ám ezek nemcsak elkerülhetetlenek, de viszonylag ritkák is, sok vizet nem zavarhatnak. Bár néha igen. A számomra legszörnyűbb ilyen példa az volt, amikor a legteljesebb, legjobb, világszerte alapvetőnek számító francia történelemtudományi művet, Duby-Mandrou *A francia civilizáció ezer éve* című, magyarul is megjelent könyve¹, ki tudja miért, a címléíró a művet nem a történelem szakba utalta, hanem a civilizáció-elméletek körébe. Ma tehát a történelem iránt, netán a francia történelem iránt érdeklődők épp az egyik legjobb munkát nem találják a történettudományi szakban. Nos, az tehát a helyzet, hogy a történeti szakban minden, majdnem minden a legnagyobb rendben van. Miért gondolja hát a szerző, hogy paradoxonokról kellene beszélni?

Elsősorban azért, mert eddigelé is számos bonyodalom adódott a történelem kapcsán, újabban pedig ezek a problémák szinte megsokszorozódtak. Kezdjük a dolgot a legegyszerűbb dologgal. Van ugye egyrészt a szaktörténelem, külön helyen, külön polcokon, aki ilyesmit keres, egyből rá is talál. Másrészt van a szépirodalom, megint csak külön helyen, külön polcokon. A szépirodalom egy tekintélyes része történelmi regényekből áll. És ez a szám egyre gyarapszik, még hozzá vehemensen. Vajon mely történelmi regények segítenek hozzá a történelmi ismeretek bővítéséhez, kiteljesítéséhez? Hisz’ tudnivaló, hogy vannak

csapnivaló, alapvető tényeket, ismereteket is megghamisító, minden igaz történelemmel szembemenő „történelmi” regények csakúgy, mint olyanok, amelyek esetleg többet tudnak és adnak, mint a szaktörténészek munkái. Miként lehet itt eligazodni?

De nem is erről kívánnék szólni, bár a későbbiekben még visszatérnék erre az egyszerű problémára. A történetírás, állítólag a XVIII. században született (micsoda lebecsülése ez az antik, ókori történetírásnak, amelynek meghaladhatatlan munkái, Thuküdidész, Polübiosz, hogy csak ezeket az óriásokat említsem, bátran nevezhetők akár szaktörténetírásnak is, jóllehet, szerzőik nem egyetemi professzorok voltak, sőt elsősorban – mármint kortársaik számára elsősorban – hadvezérek vagy közéleti szereplők). Az azonban tény, hogy a levéltári kutatások, a források összegyűjtése, azok metodológiailag szinte tökélyre vitt kritikája, és leírása, hogy „mi is történt valójában” (lásd Ranke követelményét) valahol, valóban a XVIII. század második felében vált uralkodóvá. Amikor a XIX. század végén Jacob Burchardt görög művelődéstörténelme² megjelent, a klasszika filológia akkori pápája, Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff azt adta írásba, hogy ennek a munkának semmi köze a tudományhoz. (Épp csak azt nem mondta, hogy senki kézbe se vegye.) Eltelt több mint félszáz év, és a Ranke-iskola, a szaktörténészek egyik legnagyobbja, Friedrich Meinecke (Szekfű Gyula legfőbb példaképe) arról értekezett, hogy Burchardt nagyobb és jelentősebb történész, mint maga Ranke. Sőt, hozzátette, hogy a jövőre nézve még sokkal fontosabb. Igaza lett. És vége lett a világnak? Ugyan! Csak elkezdődött valami, aminek a kibontakozásáról mindenképp szólnunk kell témánk keretében. A klasszikus történetírás – módszereiből is következően – elsősorban politikai, még hozzá nagypolitikai történetírás volt. Királyok, uralkodók, diplomaták, hadvezérek tetteiről, szándékairól, győzelmeikről és kudarcaikról számolt be. Lényegében ezt teszi mind a mai napig. Terjedelemre nézve azonban egyre inkább háttérbe szorul. Egyre inkább „egyetemesség” válik a történetírás. Eleinte ugyan inkább csak a korábban alfejezeteket betöltő, mintegy a főszöveget kísérő művelődéstörténeti passzusokkal bővült, később megjelent a történeti-történelmi szociológia műfaja is, amely immáron önálló nagymonográfiákban tárgyalta a „néptömegek” életét, szokásait, sorsát stb. De éppen ezáltal vált ez a művelődéstörténeti, társadalomtörténeti, „civilizációtörténeti” szak önállóvá. A könyvtárak polcain az ilyenféle munkák nem a történettudományi polcokon helyezkednek el, hanem a társadalomtudományi, szociológiai, művelődési részeken. Aki ma hazai könyvtárakban történelmi munkákat keres, nemigen találkozhat velük. Igen jellemző, hogy – csak példa – Gyáni Gábor remek könyvei, eminenter történelmi munkák, nem a történettudományi polcokon található meg, hanem a társadalomtudományi részeken. Nem ide tartozik, de a helyzet jellemzésére talán alkalmas, hogy Márkus György két magyarul is megjelent filozófiai tanulmányokat tartalmazó kötete közül az egyik (vajon miért?) a társadalomtudományi részlegben található fel, míg a másik a filozófiai munkák között. A tanulmányok egykötetes angol nyelvű változata Ausztráliában is, Nagy-Britanniában, Amerikában is egyértelműen filozófiának számítanak, mint ahogy azok is. De a hazai könyvtárakban kétféle oszlanak ezek a könyvek, mint ahogy egészen különböző helyeken bukkanhat az olvasó szemiotikai munkákra (legalább négyféle elhelyezés dívik). A fő veszély és a legfőbb paradoxon azonban nem itt rejlik.

Említettem Burckhardt és Meinecke esetét. De említhettem volna Egon Fridell és Golo Mann esetét is. Mindketten óriási történészek, de egyikük sem volt szaktörténész. Friedell eleve és elméletileg is alátámasztva volt és maradt a professzorok történetírásának

fölötte gúnyolódó, ironikus-szatirikus ellenfele, Golo Mann a maga szelíd módján inkább csak azt emlegette, hogy ő nem történész, csak bizonyos régmúlt dolgok „elbeszélője”, majdhogynem elmesélője. Természetesen Egon Friedell hatalmas munkája, az újkori kultúra művelődéstörténete (több magyar kiadásban is hozzáférhető³) sem található meg a történeti munkák gyűjtőhelyén, de persze a könyvtárban megvan. (Golo Mann „szerencsésebb”, az ő művei, egy pirinyó kis részlet kivételével nem olvashatók magyarul. Kíváncsi lennék, hová kerülnének a hazai könyvtárakban.)

Az igazi probléma, az igazi paradoxon azonban most kell, hogy következzen. Amerikai történészek, „szaktörténészek”, immáron a ’80-as évek kezdetétől arról tudósítanak, hogy erősen változóban van a történetírás. Egyre inkább előtérbe kerülnek, egyre nagyobb területet foglalnak el a régebben semmibe sem vett ún. amatőr történészek. John Lukács egyik legújabb könyvében (*A történetírás jövője*; angolul 2011)⁴, gazdag, bár korántsem teljes dokumentációját adja ennek a tendenciának. Természetesen nem arról van szó, hogy az „igazi” történetírást felváltja egy rosszabb minőségű, amatőr indíttatású, dilettáns színvonalú történetírás, hanem arról, hogy másképp is lehet, sőt kell történettudományt művelni, mint ahogy eddig. És erre – állítólag – igen sok példa van. Talán hazai példákkal is élhetnénk. Gyurgyák János, immáron sok nagyszerű, vaskos történelmi monográfia általánosan elismert szerzője, nyilvánvalóan nem szaktörténész. Egyébként témái sem szaktörténésziek. Éppen ezért – tehát „amatőrsége” okán – válhatott napjaink egyik legnagyobb történészévé. Magyar példák sokaságát persze nem prezentálhatom. De a világtendenciákat nyilvánvalóan mi is követni fogjuk. No, és mi következik mindebből?

Első helyen talán az, hogy az eddig felsorolt és csak részben bemutatott paradoxonok megsokasodására kell számítanunk. Azaz zavarba kerültünk, zavarba kerültek a könyvtárak? Talán igen.

És van, lehet-e paradoxonokra, megoldhatatlannak látszó kérdésekre valami válasz? Mielőtt megpróbálnánk válaszolni, visszatérnék a szépirodalom felemlített példájára. Engedtessek meg nekem egy hosszabb idézet egy Hegedüs Gézárt méltató cikkéből: *”ez a megszállott olvasáspedagógia találta meg a maga – talán világniszonylatban is – páratlan műfaját a Hegedüs-regényekben. Nem igazi regények ezek, inkább átmenetek az esszé és a szépirodalom közt. Hegedüs Géza természetesen számos (sőt számtalan) esszét is írt, ezeket viszont a regény felé mozdította el. Ezek a művei, most elsősorban a formailag mindenképp regénynek tekintetökről szólnak, afféle gyerek- vagy ifjúsági munkáknak vannak elkönyvelve. Pedig felnőttekhez is szólnak, olyannyira, hogy nemcsak a gyerekkönyvtárakban lelhetők fel, de legalább annyira a felnőttek polcain is, és – számos könyvtárban ellenőriztem, – igen nagy olvasóközönséget vonzanak. Hegedüs Géza nílusi termékenységű író volt. Egyik legfőbb kedvencéhez, Jókai Mórhoz hasonlatosan csak úgy öntötte a »regényeket«. Miről szólnak, mire tanítanak ezek a művek? Elsősorban történelmi munkáknak látszanak, hisz’ felülről témában szinte az egész világ- és magyar történetet. Az ókori Babilon és AsszírIA, az ókori Egyiptom, az antik Görögország, Róma, a középkor, az angol forradalom (stb.) jelennek meg lapjaikon, valamint szinte a teljes magyar történelem Szent Istvántól napjainkig. De persze nem úgy történelemkönyvek, hogy elmesélik a hajdanvolt vagy napjainkhoz közeli eseményeket, bár ezt is teszik. Elsősorban – számos modern történettudományi iskola, irányzat hozadékát megelőlegezve – egy-egy teljes világot ábrázolnak: a mindennapi élet eseményeit, a különböző szokásokat, a divatokat, az erkölcsöket, a lakásokat, a viselkedés legkülönbözőbb módjait, szinte mindent. Mennyit és mit ettek akkoriban, hogyan ültek asztalhoz, miféle italokat fogyasztottak, hogyan beszéltek egymással és miről, hogyan lettek szerelmesek, milyenek voltak gyermekekéént és milyenek érett vagy öregkorban, milyenek voltak a nők stb., stb.,*

stb. Szinte beláthatatlanul sokat tud Hegedüs Géza a legtágabb értelemben vett kultúra, művelődés történetéről, és mindezt olyan kedvesen, vonzóan, izgalmasan adja elő, meséli el kicsinynek és nagyoknak, hogy azok szinte észrevétlenül maguk is otthonossá válnak a magyar és világtörténelem legkülönbözőbb korszakaiban, világában. És külön rafinériája ez az ironia, ezt a hallatlan mennyiségű ismeretanyagot mindig valamiféle, általában izgalmas, érdekesítő eseménysorba, »regénybe« ágyazza. Az olvasó arra figyel vagy azt hiszi, hogy arra figyel, mi lesz a főbűnökkel, megmenekülnek-e a kalóztól vagy sem, összekerülnek-e a szerelmesek, megvitatik-e Buda vára stb., stb., stb. És közben megtudja, megismeri a múltat és a közelmúltat, a régi és a mai világokat, megtudja, hogy például egy babiloni ifjúnak milyen meglepetés az, ha Asszíriában lépcsőn kell felmennie az emeletre, vagy széken kell ülnie. De nem soroljuk a példákat, parttalaná válna kicsiny beszámolómk.¹⁵

Egy válasz biztosnak látszik. A jelenlegi, hibáiban is csak részben bemutatott könyvtári rendszer nem kielégítő. Újat helyette nyilván kitalálnak az olyan könyvtárfilozófusok, mint például Balogh András és társai. De addig?

Követhetnénk talán a nagy áruházláncok példáját. Amikor egyszer megkérdeztem, hogy miért variálják át folyton az eladnivaló áruk helyét, egy kedves eladó azt mondta: ha valaki három-négy áruért jön be, azonnal a megszokott helyre siet, és kosarába teszi a vágyott holmikat. Ha keresgélnie kell, más áruk is feltűnnek neki, és azokat is megveszi. Ezt a módszert nyilván tanítják is a kereskedelmi főiskolákon. Én azonban azt szeretném, ha a könyvtárak nem így kezelnék az olvasókat. Ha azoknak kedvük van, ám sétálgassanak a polcok közt. De ez ne legyen kötelező vagy elháríthatatlan ahhoz, hogy megtalálják azt, amit keresnek.

Egyelőre marad a klasszikus megoldás: a tájékoztatás. A pulnál ülő könyvtáros tájékoztassa a bizonytalan olvasót, hogy amit nem talált ott, ahol kereste, megleli amott vagy másutt. És javasolhatja a megfelelő olvasónak azt is, hogy ne az olvashatatlanul vaskos és tudományos ókortörténetet vigye magával, hanem, mondjuk, Hegedüs Géza egyik „regényét”.

JEGYZETEK

1. Duby, Georges – Mandrou, Robert: A francia civilizáció ezer éve. Budapest, Gondolat, 1975. 574 p.
2. Burckhardt, Jacob: Kulturgeschichte Griechenlands. Berlin, Aretz – Bernina, [1934]. 1180 p.
3. Friedell, Egon: Az újkori kultúra története. Budapest, Holnap, 1998. 2. köt.
4. Lukacs, John: A történetírás jövője. Budapest, Európa, 2012. 148 p.
5. Vajda Kornél: Száz éve született Hegedüs Géza. = Könyv és Nevelés, 2012. 1. sz. 109-111. p.

Vajda Kornél

